

Сучасне бачення комунікаційних функцій в соціальних комунікаціях

Т. І. Сашук

Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: tas_ya@ukr.net

Paper received 23.08.18; Accepted for publication 29.08.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-178VI29-17>

Анотація. У дослідженні здійснена спроба осмислити комунікаційні функції в нових умовах соціальнокомунікаційного дискурсу. Проблемними чинниками, що визначають потребу такого осмислення, є зміна комунікаційної парадигми та стрімка медіатизація соціуму. Серед умов, які викликають зміну комунікаційних функцій, ми розглядаємо власне технічні та концептуально-сміслові. У статті доводиться теза про те, що переосмислення функцій комунікації у соціумі має серйозні наслідки для розвитку медіадіяльності, соціальних комунікацій, ставить нові виклики перед системою соціалізації в демократичному суспільстві.

Ключові слова: комунікаційні функції, соціальні комунікації, соціальнокомунікаційні процеси.

Вступ. Проблема дослідження комунікаційних функцій у системі соціальних комунікацій назріла вже досить давно, адже поряд зі змінами суспільства змінюються і установчі комунікаційні моделі, виникають нові форми і засоби спілкування, формуються нові комунікаційні платформи. Повернення до функцій комунікації в цих умовах передбачає формування нової системи уявлень про соціально важливі потреби та запити, про нові умови та виклики, що ставляться соціумом у процесі його розвитку. Проблема, яка потребує наукового вивчення тут полягає не стільки у створенні нових класифікацій та описів, скільки у визначенні того, як разом із динамікою суспільного розвитку змінюється комунікаційна система, що це суспільство обслуговує.

Важливим кроком у вирішенні цієї проблеми є визначення наукового підходу, яким має бути окреслено теоретичні та науково-практичні результати вирішення цієї проблеми. На нашу думку, найбільш оптимально тут використовувати соціальнокомунікаційний підхід [4], адже він передбачає врахування того, як комунікаційні процеси позначаються на соціальних явищах чи впливають на формування нових особливостей соціального розвитку.

Ні філологічний, ні підхід з позиції, власне, комунікативістики, не можуть забезпечити системного погляду на вирішення цієї проблеми. Так само не будуть формувати цілісну картину взаємозалежностей соціологічний та психологічний підходи. Ключовим завданням осмислення поставленої проблеми є визначення динаміки соціальних функцій у площині соціальної діяльності, встановлення причин та результатів такої динаміки, визначення тенденцій оновлення комунікаційного інструментарію. При цьому окремим питанням постає обґрунтування потреби розрізнення масової і «немасової» комунікації, особливо з точки зору процесів соціалізації, в тому числі й у площині «комунікаційного портфелю» знань умінь, навичок та технологій, які входять у соціалізаційний пакет.

Короткий аналіз публікацій за темою. Проблема встановлення комунікаційних функцій у різних площинах інформаційної та комунікаційної діяльності присвячено чимало наукових праць, у більшості своїй – класичних, як, наприклад, ті, що відображають загальнотеоретичні підходи та погляди У. Вівера Г. Лассвелла, Д. Маккуейла, Ч. Райта, К. Шеннона, Р. Якобсона та інших. Важливим для нашого дослідження є врахування підходів української наукової школи соціальних комунікацій, в контексті підходів та по-

глядів якої на соціальну комунікацію і розвиватиметься наше дослідження. Зокрема це праці В. Різуна, Н. Білан, Л. Городенко, К. Горської, В. Корнеєва та інших науковців, які прямо чи опосередковано торкаються питання розвитку медіасередовища і системи соціальної комунікації в глобальному або локальному контексті.

Варто відзначити, що праць, де б об'єктом дослідження виступали комунікаційні функції, особливо в контексті соціальнокомунікаційного підходу, ми не виявили, це є ще одним підтвердженням актуальності обраного напрямку вивчення комунікації.

Мета роботи: окреслити сучасні підходи до розуміння динаміки комунікаційних функцій та встановити причини, що можуть позначатися на формуванні таких тенденцій.

Матеріали і методи. У дослідженні застосовано гіпотетико-дедуктивний метод для формування системи гіпотез дослідження та методи порівняльного і системного аналізу для формування припущень та висновків. Аналіз емпіричного матеріалу та особливостей його наукового осмислення в контексті обраної теми передбачали узагальнення та систематизацію, а окремі аспекти наукових тлумачень одних і тих же явищ визначалися завдяки використанню компаративного аналізу. Класифікація та визначення методів використані на основі прийнятих в науці про соціальні комунікації праць [6].

Результати і обговорення. Традиційним і найбільш широким поняттям функції є її розуміння як властивості об'єкта в межах системи, в яку він входить. Це розуміння послідовно повторюється філософськими словниками [7], тиражується в методичній літературі, використовується у соціалізованих системах знання, як, наприклад, Вікіпедія тощо. Уважне ставлення до такого підходу, особливо в контексті заявленої проблеми, передбачає чітке розуміння усіх складових частин визначення. Якщо, власне, властивість може розумітися однозначно, як прояв характеристик чи ознак досліджуваного об'єкта, то вже система, в якій така властивість проявляється і детермінує функцію, однозначного тлумачення не передбачає.

Коли в наукових колах ідеться про комунікацію, як правило, від наукового підходу залежить, що мається на увазі априорі: філологічний підхід передбачає комунікацію як знакову та смислову взаємодію, при цьому окремо може виділятися спілкування; філософський підхід може проявляти характерні для комуні-

каційних процесів формати ідеологічної чи культурної площини, з урахуванням динаміки морально-етичних норм та дифузії наднаціональних інтегративних чинників в умовах сучасного становлення уявлень про сенс сталого розвитку; соціологічний підхід вкаже на залежність соціальних процесів від кількісних та якісних характеристик комунікації в соціумі; нарешті соціальнокомунікаційний підхід відобразить вплив особливостей та характеру комунікаційної системи на соціальні процеси.

Водночас у науці існує певна традиція, коли характерні для дійсності найбільш виразні проблеми стають об'єктом наукового дослідження і формують пріоритетні, топові теми для вивчення в межах навіть потенційно широкого і перспективного підходу.

Можемо наголошувати на доречності тверджень про існування певних наукових трендів, які визначають фокус у розумінні складних і неоднозначних комунікаційних процесів у соціумі. Серед таких трендів – рівень свободи слова, дотримання стандартів медіадіяльності, медіаосвіта, відновлення історичних умов становлення медіасистем тощо. Не відкидаючи важливості цих тем, відзначимо, що їх домінування в науці серйозно обмежує потенціал наукового розвитку. Таке твердження зумовлене тим, що будь-яка наукова тема, що вийшла на рівень наукового тренду для національної наукової спільноти чи й стала більш масштабною, має свої традиційні розуміння не тільки умов виникнення проблеми, але й чинників, що на неї впливають, відповідне розуміння комунікаційно-соціальних ролей у обраному для дослідження контексті тощо. Наприклад, дослідження обмежень свободи слова передбачає відображення конфліктної моделі соціально-правового характеру, де в кожного учасника емпіричного тла є формально чи реально виражені комунікаційні потреби, можливості, ролі, умови функціонування тощо.

Ще більше запитань виникає, коли в якості об'єкта дослідження визначаються факти чи явища, які виходять за межі традиційних уявлень про комунікацію, наприклад, такі, як в комунікація в глобальній мережі, для якої характеристики (а отже – і функції) масової комунікації не є визначальними і можуть виникати, а можуть і не проявлятися в різних комунікаційних актах. Наприклад, при дослідженні інтернет-комунікації [3], блогосфера може трактуватися за формальними показниками як комунікація масова або ж ні, що не виключає реального факту реалізації функцій масової комунікації окремим популярним блогом або ж блогом, який є структурною частиною окремого медіа.

Потребу оновлення теоретичних уявлень про комунікаційні функції варто простежити на прикладі уявлень про функції журналістики (а потім і масової комунікації загалом). В кінці ХХ століття в теорії журналістики [5] поряд зустрічалися функції, виплекані радянською системою, де засоби масової інформації мали організувати і виховувати маси, та функції відомого західного теоретика Р. Блюма, які передбачали задоволення інформаційних потреб насамперед громадянина.

Тому перший висновок, що стане основою сучасного розуміння комунікаційних функцій в межах цього дослідження, полягає у прямій залежності комунікаційних функцій від соціальної платформи, в межах якої комунікація відбувається.

Розвиток комунікаційних систем, поява локальних мереж та глобальної мережі, а згодом соціальних мереж та соціальних сервісів стали чинниками, за якими ми визначаємо технічні складники розвитку комунікаційних можливостей. Поряд із цим комунікаційні функції детермінуються і чинниками суто технологічними, якщо під технологією традиційно розуміти способи та форми використання техніки. Так, поява інтернету речей, різних систем захисту приватної поширюваної інформації, існування відкритих і закритих протоколів інформаційного обміну – все приводить до розуміння необхідності оптимізації комунікаційної функції в технологічному контексті, адже програмований алгоритм розумного будинку є таким самим адресатом, як і будь-який інший співрозмовник (принаймні, даючи вказівку знизити температуру в кімнаті, ми здійснюємо комунікаційний акт), а роботи, що оснащені складними поведінковими алгоритмами, можуть бути такими ж непередбачуваними у спілкуванні, як і живі істоти (або настільки ж передбачуваними – все залежить від алгоритму розробника).

Технологічні особливості позначаються також на формуванні концепції комунікаційної свободи та несвободи, виникненню соціально-важливих маркерів комунікаційної активності – історія людини в соціальних мережах, особливості особистої інформації, що відкрита для публічного доступу, чи навіть соціального рейтингу [2]. Оцінка технологічності окремих комунікаційних процедур в соціальнокомунікаційному підході передбачає врахування можливостей масового поширення і використання технології, а її доступність може залежати не тільки від економічних параметрів, але і від соціальних, популярності, моди, схвалення чи несхвалення у соціумі (варто згадати численні публікації про загрозу соціальних мереж, як заміщення особистого спілкування, та діяльність різних організованих товариств, спрямовану на популяризацію традиційних комунікаційних форм).

Технологічні особливості комунікації проявляються ще й у тому, що значна частина комунікаційного акту при використанні техніки супроводжується/заміняється/визначається спеціальним технічним протоколом, коли сам користувач (комунікант) не має можливості не тільки керувати процесами комунікації, а й навіть відстежувати їх. Це веде до специфікації комунікаційних функцій, коли спілкування навіть у глибоко-психологічному розумінні [1] буде ототожнюватися із комунікацією.

Третім важливим чинником, який визначає потребу нового розуміння комунікаційних функцій, є значне розширення типів комунікаційних суб'єктів. Таке розширення має багаторівневу структуру, яка, в свою чергу, потребує ретельного вивчення. Процеси медіатизації, які стали виразною характеристикою нашого часу, набувають цілком нового якісного сприймання в умовах соціальних комунікацій, заснованих на високотехнологічних процесах та пристроях. Тепер мільйонну аудиторію може зібрати і серйозне інформаційне повідомлення, і курйозне відео, причому комунікати в цих умовах характеризуватимуться більшим рівнем динаміки з позиції «зібраності» аудиторії. Вже тільки самі можливості інформувати теоретично безкінечне число людей про важливу інформацію чи важливі для суб'єкта особливості розуміння інформації, емоції тощо створює цілком нові категорії кому-

нікаційних функцій, які визначатимуть мотиваційні засади комунікації в подібних системах. Іншим прикладом – більш виразним і складним – є поява комунікатив, які стають ньюзмейкерами світового масштабу саме завдяки використанню технологій. Тут і відомі політики, культурні діячі, бізнесмени, науковці, причому такі комунікаційні моделі стають відкритими для широкого кола користувачів. Не менш цікавий приклад практично такого ж рівня – це діяльність організацій та структур, які поширюють соціально актуальні інформацію світового рівня і тим визначають інформаційну чергу дня, маючи більший масштаб соціальної значимості, ніж навіть транснаціональні корпорації та світові інформаційні агентства, наприклад, варто згадати «панамський скандал» 2016-17 рр. та описати типологію суб'єктів комунікаційних процесів, там є багато показових прикладів, але це справа не одного окремого дослідження.

Висновки. Комунікаційні функції, що виникають в нових умовах розвитку системи комунікацій, в соціумі, потребують свого теоретичного осмислення та визначення з урахуванням ключових чинників, які детермінують розвиток комунікаційного простору в цілому. Серед таких чинників ми в роботі виділяємо три найбільш важливих: зміна соціальної парадигми,

яка і сама зумовлена оптимізацією комунікаційних процесів, і водночас сприяє нарощуванню інтенсивності цих процесів; технічні та технологічні параметри забезпечення комунікаційних потреб, завдяки яким постають нові комунікаційні форми та «протоколи», а разом з ними – і нові комунікаційні функції; зміна моделі соціально-важливих комунікантів у глобальному та локальному масштабах, коли соціальна комунікація, що орієнтована на значні маси людей (тут ми свідомо не вживаємо слово масова), стає відкритою системою і втрачає можливості та механізми обмеження чи керування з боку будь-яких інституціолізованих структур. Відсутність системного уявлення про комунікаційні функції та особливості їх забезпечення, про умови, які неминуче приводять до оновлення цих функцій у соціумі, безумовно, не надто обмежує результати дослідження медіадіяльності, особливо на рівні системного аналізу емпіричного матеріалу. Проте в площині загальнотеоретичних висновків і результатів, коли ми даємо оцінку суб'єктам комунікації, медіаресурсам, соціальнокомунікаційним платформам чи аудиторії в цілому, відсутність систематизованого уявлення про функції комунікації веде до неповного або ж неточного відображення об'єктивної дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 290 с.
2. В Китаї рейтинг замість громадян вирішуватиме з ким дружити, де працювати. Історія китайської антиутопії [Електронний ресурс] // https://espresso.tv/article/2017/11/04/velykyy_kytaisky_brat_yak_zhyteli_knr_staly_zaruchnykamy_velykykh_danykh (дата звернення 23.08.2018).
3. Городенко Л. М. Мережева комунікація: теорії, моделі, технології [Текст] : Дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01 / Леся Михайлівна Городенко . – Київ, 2012 . – 442 с.
4. Корнеев В. М. Актуальный стан і перспективи розвитку наукових досліджень соціальних комунікацій в Україні: Монографія / В.М. Корнеев. – К. : СПД Паливода, 2016. . – 342 с.
5. Москаленко А.З. Теорія Журналістики. К. : АТЗТ «Експрес-об'ява», 1998. – 335 с.
6. Різун В. В. Методи наукових досліджень у журналістико-знавстві / В. В. Різун, Т. В. Скотникова. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Київ : Преса України, 2008. – 144 с.
7. Філософський енциклопедичний словник // НАН України. Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди Потебні. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.

REFERENCES

1. Andreeva G.M. Social'naja psihologija. Uchebnik dlja vysshih uchebnyh zavedenij. – M.: Aspekt Press, 2001. – 290 s.
2. V Kytai' rejtyng zamist' gromadjan vyrishuvatyme z kym druzhyty, de pracjuvaty. Istorija kytajs'koi' antyutopii' [Elektronnyj resurs] // https://espresso.tv/article/2017/11/04/velykyy_kytaisky_brat_yak_zhyteli_knr_staly_zaruchnykamy_velykykh_danykh (data zvernennja 23.08.2018).
3. Gorodenko L. M. Merezheva komunikacija: teorii', modeli, tehnologii' [Tekst] : Dys ... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.01 / Lesja Myhajlivna Gorodenko . – Kyi'v, 2012 . – 442 s.
4. Kornjejev V. M. Aktual'nyj stan i perspektyvy rozvytku naukovykh doslidzhen' social'nyh komunikacij v Ukraїni: Monografija / V.M. Kornjejev. – K. : SPD Palyvoda, 2016. . – 342 s.
5. Moskalenko A.Z. Teorija Zhurnalistyky. K. : ATZT «Ekspress-ob'java», 1998. – 335 s.
6. Rizun V. V. Metody naukovykh doslidzhen' u zhurnalistykoznavstvi / V. V. Rizun, T. V. Skotnykova. – 2-ge vyd. pererob. i dop. – Kyi'v : Presa Ukraїny, 2008. – 144 s.
7. Filosofov'kyj encyklopedychnyj slovnyk // NAN Ukraїny. In-t filosofii' im. G. S. Skovorody Potebni. – K.: Abrys, 2002. – 744 s.

Modern vision of communication functions in social communication

T. I. Sashchuk

Abstract. The study attempts to comprehend communication functions in new conditions of social communication discourse. The change in the communication paradigm and the rapid mediatization of society consitute the problematic factors determining the need for such comprehension. Among the conditions causing the change in communication functions, in fact, we examine technical along with conceptual and semantic ones. The article proves that the process of reconsidering the functions of communication in society seriously influences the development of mediaactivity, social social commenication and launches a challenge against the socialization system in a democratic society.

Keywords: communication functions, social skills, social communication processes.